
Notes al voltant del concepte de «cohesió social»

JOSEPA CUCÓ I GINER

Universitat de València
Institut d'Estudis Catalans
josepa.cuco@uv.es

Com passa amb tants altres conceptes d'ús habitual en les ciències socials, el de «cohesió social» se'ns presenta com un terme pesant, llastrat pel pas del temps i la tradició de pensament que va establir les seues bases: la que inaugura Durkheim i aconsegueix el seu moment culminant amb l'obra de Parsons, un pensament funcionalista i conservador, poc interessat per fer de la cohesió social un objecte d'investigació empírica i, menys encara, de compromís social i polític. Si ens fixem només en aquesta tradició, diria que el concepte de «cohesió social» no resulta gaire apropiat per seguir parlant del vincle social en la societat actual.

Però tampoc és aconsellable descartar-lo sense més ni més. En primer lloc, perquè cal reivindicar en paral·lel l'eix de reflexió iniciat per Marcel Mauss i que situa en un pla preferent el do i la reciprocitat, tot donant valor als vincles socials i al compromís, una dimensió absent en la tradició durkheimiana; un eix que s'ha revelat a més força fructífer —a escala teòrica, però també pràctica— i que ens situa a prop d'aquest altre que tractaré tot seguit. En segon lloc, perquè cal destacar que en el desenvolupament del concepte de «cohesió social» hi ha hagut un segon moment de ressorgiment, començat en la dècada dels noranta del segle passat, en el qual el seu sentit s'enriqueix i pren un caire nou. A l'abric de la Unió Europea, la cohesió social reapareix com un tema vinculat al camp de la política pública i, només després, és reprès en el camp acadèmic. Però, fins i tot en aquest últim terreny, la influència de les preocupacions lligades al disseny i la implementació de polítiques públiques és notòria.

La vinculació esmentada —cohesió i política pública— ha propiciat una nova i creixent tendència en el desenvolupament del concepte que, com destaca Jane Jenson, defineix la cohesió social com a capital social o bé usa els dos termes com a sinònims. Quina dimensió afegeix la idea de capital social a les ja preexistents sobre cohesió social? Al meu parer, incorpora una dimensió

essencial: la que representa el compromís cívic de la ciutadania amb la comunitat i que es fa efectiva a través de l'associacionisme i la participació.

Cal mencionar que el corrent principal en la teoria del capital social suposa l'existència d'un vincle directe entre la confiança generalitzada —la variable mitjançant la qual es mesura habitualment el capital social— i la participació associativa. Segons aquesta tesi, seria la vertebració mateixa de l'associacionisme la que permetria una extensió de la confiança generalitzada i de la qualitat de la seva vida política. Tanmateix, no totes les formes associatives incideixen de la mateixa manera en la generació de capital social, sinó exclusivament aquelles que es caracteritzen pel tarannà obert i per la interrelació constant amb unes altres. Les dites associacions configuren una àmplia xarxa que estableix ponts entre individus i grups diversos, i així possibiliten la transformació de la confiança particular en percepció de confiança general.

Aquest atribut suara esmentat de les associacions voluntàries, l'ésser una estructura-pont propiciadora de confiança generalitzada, s'afegeix a altres que ja s'havien descrit des de la tradició sociològica tocquevilliana, que les considera com un dels factors fonamentals per a l'estabilitat i equilibri dels sistemes democràtics contemporanis. Com a agents per excel·lència de la societat civil, les associacions voluntàries no solament representen una de les formes més importants de participar i influir en la vida pública, sinó que constitueixen un mecanisme de canvi social continu que tendeix a plantejar i resoldre les necessitats, interessos i aspiracions de la població.

Però les associacions no són ni molt menys l'única forma de participació ciutadana. Per contra, les tendències actuals apunten al fet que en les societats democràtiques del segle XXI, els ciutadans i les ciutadanes s'expressen de manera creixent a través de formes de participació política no convencionals. En general, el seu sorgiment té a veure amb la indignació davant la creixent precarització social, la corrupció i l'augment de la desigualtat; una emergència que es desenvolupa i nodreix de l'esperit dels moviments altermundistes i del 15-M, i de la necessitat d'impulsar processos d'apoderament ciutadà. De fet, en el que va de segle, s'observa una multiplicació de noves i no tan noves formes d'expressió i de participació política —manifestacions, detenció de desnonaments, irrupció de plataformes d'escrutini digital, sorgiment de mitjans de comunicació alternatius, proliferació de plataformes ciutadanes de defensa de serveis públics, iniciatives legislatives populars i un llarg etcètera— que utilitzen habitualment i característica el potencial ofert per les noves eines de comunicació digitals —Internet— per a la mobilització política.

Destacaré finalment que, des del 2011, entre les múltiples formes de participació política no convencional n'hi trobem un parell que semblen especialment suggeridores i potents. D'una banda, les anomenades formes «postconvencionals» de participació política, com són l'assistència a manifestacions i la signatura de peticions. De l'altra, la (re)invenió de noves modalitats d'acció política, entre les quals descollen, per exemple, les que fan referència al consum i que signifiquen l'apoderament de les consumidores i els consumidors enfront del mercat i el sistema

polític tradicional, mancat aquest últim de les competències per a fer front als riscos globals emergents. En aquest model de ciutadania activa la participació democràtica es materialitza bàsicament de dues maneres: a través d'una acció col·lectiva individualitzada, en forma de *boicots* i *buycotts*, o bé per via de l'activisme en diferents organitzacions i moviments socials que actuen com a intermediaris entre la política institucional i la política de la vida quotidiana.